

Notes sobre joieria romana de Pol·lèntia

JOSEP MERINO SANTISTEBAN

A la ciutat de Pol·lèntia, ja sigui de manera casual o en el decurs d'excavacions arqueològiques oficials, s'han descobert algunes mostres interessants d'orfebreria romana. Sens dubte, un dels conjunts més significatius fou recuperat el 1930 a la necròpolis de Can Fanals, durant la campanya de treballs realitzats sota la direcció de Joan Llabrés Bernal i Rafael M. Isasi Ransomé. Es tractava de diferents ornaments personals que aparegueren en alguns dels enterraments exhumats. Les peces foren publicades a una memòria adreçada pels excavadors a la Junta Superior del Tresor Artístic on es recollen també els resultats globals de les excavacions practicades durant els anys 1930 i 1931.¹ Després, les joies i alguns dels objectes més destacats apareguts a les excavacions, foren tramesos al Museu Arqueològic Nacional.² Fa poc, aquestes i altres joies descobertes a campanyes anteriors dirigides per G. Llabrés, s'han donat a conèixer amb més detall.³

Per la nostra part, l'estudi de documentació inèdita d'aquestes campanyes ens ha permès relacionar les joies trobades a Can Fanals amb cada un dels enterraments. Finalment, aportam una fotografia que il·lustra una antiga troballa d'orfebreria en un enterrament de sa Solada.⁴

Les joies de la necròpolis de Can Fanals

La relació de joies recuperades és la següent:

- Collar de comptes d'atzabeja i anell de nina del mateix material (làm. 1). Aquestes peces no es troben entre les reproduïdes a la memòria de 1934 i tampoc a la publicació d'A. Castellano ja que segons ens explica l'autora en realitat no estan fabricades amb atzabeja sino amb pasta de vidre. Ambdues aparagueren a la tomba núm. 4.

- Collar de comptes d'atzabeja encastat en or amb tanca també d'or (làm. 1).

- Anell d'or amb pedra d'àngata sobre la qual té gravat un cap d'àguila (làm. 1). Aquesta peça i el collar anterior es trobaren a la tomba núm. 2.

- Collar d'os i perles amb cadeneta i tancament d'or (làm. 2).

¹ Juan LLABRÉS; Rafael ISASI: *Excavaciones en los terrenos donde estuvo enclavada la ciudad romana de Pollentia (Baleares, isla de Mallorca, término municipal de Alcúdia): Memoria de los trabajos practicados en 1930-31*, Madrid, 1934, 31.

² Sobre la problemàtica i repercussions que aquest fet comportà vegeu el treball de José MERINO: "La sortida de materials arqueològics de Pol·lèntia envers al Museo Arqueológico Nacional", *El Nostre Patrimoni Cultural (III Congrés)*, Palma, 1994, 39-50.

³ A. CASTELLANO HERNÁNDEZ: "Joyas romanas de Pollentia Alcúdia, Mallorca en el Museo Arqueológico Nacional," *Boletín del Museo Arqueológico Nacional*, XV, n.º. 1 i 2, 121-128.

⁴ La fotografia es troba dins els papers corresponents a la campanya de 1930, amb la resta de la documentació de les excavacions de Pol·lèntia que constitueix l'expedient núm. 1058 de l'arxiu de G. Llabrés Quintana d'acord amb la numeració atorgada per la Biblioteca Gabriel Llabrés de l'Ajuntament de Palma.

- Arracades d'or amb quatre lòbuls adornats amb una perla al centre (lâm. 2).

- Anell signatari d'or amb entall de pedra de cornalina tot representant una àncora i dos peixos penjant de la creu (lâm. 2). Aquestes tres darreres joies es trobaren juntes a l'enterrament núm. 10.

- Arracades grosses d'or, de fina labor calada, al centre de les quals hi ha una pedra quadrada maragda i a cadascun dels penjolls un reblit de pasta vítria verda (lâm. 2).

- Cadeneta d'or amb alguns grans blaus (lâm. 2).

- Anell d'or amb una ametista (lâm. 2). Novament aquestes peces podem atribuir-les a la tomba núm. 17.⁵

No cal insistir que l'estudi sistemàtic de Can Fanals està per fer, de la mateixa manera que del conjunt de les necròpolis de Pol·lèntia. Tanmateix, poc ho faciliten les informacions trameses pels arqueòlegs del moment, avars a l'hora de llegir-nos descripcions detallades de les excavacions i presentant els materials descontextualitzats, com si d'un botí es tractàs. En aquest sentit és ben il·lustratiu de l'estat d'improvisació amb què es treballava i el desconeixement del que s'anava descobrint, el contingut d'una carta de R. Isasi a Joan Llabrés datada el 8 d'agost del 1930, durant el desenvolupament dels treballs:

*Amigo Llabrés. La fortuna nos sigue favoreciendo. Hoy al salir de las oficinas el ordenanza de la Comisión, al ver que no encontraba los tomos de Estudios Catalans, me bajó varias Memorias de Excavación y entre ellas la de la Necrópolis romana-cristiana de Tarragona. Ahora después de haber pasado una ojeada rápida me convengo de que los sepulcros de estos días que encontramos en el "Campo de la muerte" como yo lo llamo, pertenecen a una necrópolis de Pollentia. Que los clavos corresponden a ataúdes (¿romano-cristiano?). Que el que descubrimos a última hora el martes último y en que se halló fragmentos de ánfora pertenece a sepulcros construidos con fragmentos de idem, etc, etc.*⁶

Malgrat tot ens estranya que no s'haguin recollit notícies publicades, tant a la memòria de 1934 com en treballs posteriors,⁷ i que fan esment a la troballa de fonaments d'edificis sota les tombes, quan es parla dels límits màxims assolits per la ciutat. Reforça aquesta presència l'aparició a Can Fanals de peces importants que res tenen a veure amb la necropolis com és el cas d'una terracotta arquitectonica acabada en un cap de lleó o el capet de marbre d'un Eros.⁸ Val a dir que la ciutat cronològicament anterior a la necròpolis de Can Fanals arribava fins aquesta zona?. En aquest contexte, té algun sentit la referència a una murada vora els enterraments?⁹ Tanmateix el que més ens sorprèn és que ningú hagi reparat una de les joies, que presenta a l'anell, al centre, la imatge d'una ancora de la qual penjen dos peixos. Tot i que sigui un element menor la seva presència ens planteja nous interrogants. Especialment pel fet d'apareixer en un contexte antic per aquest tipus de

⁵ Les descripcions de les joies són les mateixes publicades al meu article José MERINO: "La sortida de materials arqueològics de Pol·lèntia envers al Museo Arqueológico Nacional", *El Nostre Patrimoni Cultural (III Congrés)*, Palma, 1994, 46 i són traducció de les descripcions originàries de J. Llabrés

⁶ La carta es troba al mateix expedient 1058 de l'arxiu de G. Llabrés.

⁷ M. ALMAGRO BASCH, L. R. AMORÓS AMORÓS: "Excavaciones en la necrópolis romana de Can Fanals de Pollentia. Alcúdia, Mallorca", *Ampurias*, XV-XVI, 1953-1954, 237-278.

⁸ A. BALIL ILLANA: "Copia romana de un Eros de Lisipo hallada en Pollentia", *Mayurqa*, XV, 1976, 69-72

⁹ Al plànol de la necròpolis publicat a la memòria de 1934 es fa referència a una murada, encara que crec cal valorar la notícia amb prudència.

representacions. Ens trobam per això davant una de les evidències arqueològiques més primitives d'acceptació de la simbologia cristiana per part de la població de Pol·lèntia i per extensió de Mallorca?

Les joies de sa Solada

El segon conjunt que presentam correspon a l'aixovar d'una tomba descoberta el 1902 a la finca de sa Solada, veïna de Can Fanals i del teatre de Pol·lèntia.¹⁰ Com en el cas anterior, coneixíem la relació dels objectes trobats arran de la descripció que en fa B. Ventayol:

a) dos pendientes, cuyo ganchillo estaba disimulado por un rosetón del que pendía una cadenilla, la que sostenía un crucero; de éste colgaban tres cadenillas rematadas en esferillas de oro; b) una fíbula circular con cuatro piedras preciosas engastadas en su parte superior; c) una cadenilla de cuya parte central colgaba un medallón con una figura labrada; d) un cinturón formado por una triple cadenilla que, en tramos de unos 20 cm, sus extremos dos a dos enlazaban una especie de hebilla y los dos extremos libres en uno llevaba un anillo y en el otro un ganchito.

Malgrat tot, la manca d'una representació gràfica dificultava la seva atribució i coneixement. Entre els papers de J. Llabrés hem tingut la sort de trobar la fotografia que il·lustra la importància de la troballa (lám. 3). Desconeixem la destinació d'aquest conjunt encara que, segons algunes notes de J. Llabrés, fou venut a un col·leccionista.

Esperam que aquestes breus notes facilitin l'estudi de les joies per part d'especialistes i contribueixi en darrer extrem al millor coneixement de Pol·lèntia.

¹⁰ Per identificar les finques que constitueixen Pol·lèntia vegeu Antonio ARRIBAS PALAU: "Pollentia: problemas de topografía y conservación de la ciudad", *Symposium de arqueología: Pollentia y la romanización de las Baleares*, Palma, 1983, 35-46.

RESUM

El present treball preten aportar noves dades sobre algunes de les joies trobades a Can Fanals i Sa Solada de Pol·lència. Així mateix, el tema ens serveix de pretexte per a reflexionar sobre alguns aspectes generals de l'evolució de la ciutat.

RESUMEN

El presente texto pretende aportar novedades sobre algunas joyas descubiertas en Can Fanals y Sa Solada de Pollentia. Además el tema es utilizado como pretexto para reflexionar sobre algunos aspectos generales que afectan a la evolución de la ciudad

ABSTRACT

The intention of this paper is to give information about some pieces of jewelry discovered in Can Fanals and Sa Solada of Pollentia. In addition this theme helps us to reflect upon some global aspects of the town's urban evolution